

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1953

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2005

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ

Τὰ ἀποσπάσματα πού ἀκολουθοῦν ἐγράφησαν ἀπό τοὺς τέσσερις Ἑλληνες ἱστορικοὺς τῆς Ἀλώσεως, πού ἐξήσαν τὰ χρόνια ἐκεῖνα εἴτε μέσα εἴτε μακριὰ ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ εἶδαν οἱ ἴδιοι τὰ γεγονότα ἢ συγκέντρωσαν πληροφορίες ἀπὸ τοὺς αὐτόπτες καὶ τοὺς δράστες (Τούρκους, Ἑλλήνες καὶ Φράγκους).

Τὰ κείμενα τὰ ἐπήραμε ἀπὸ τὸ τελευταῖο βιβλίον τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Νικ. Β. Τωμαδάκη «Οἱ Συγγραφεῖς τῆς Ἀλώσεως» (Ἀθήναι, 1953), ὅπου ὑπάρχουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ (σύμφωνα μὲ τὶς καλλίτερες ἐκδόσεις), καὶ τέσσερις γραμματολογικὲς πραγματεῖες γιὰ τὰ ἔργα καὶ τὸ βίον τῶν τεσσάρων Ἑλλήνων ἱστορικών, καθὼς καὶ γιὰ τὰ φιλολογικὰ προβλήματα πού γεννοῦν. Μὲ τὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ Καθηγητὴς κ. Νικ. Β. Τωμαδάκης θέλησε νὰ κάμει προσκεῖτες σὲ ὅσους μνημονεύουν σήμερα τὴν Ἀλωσὴ τὶς πηγὲς τοῦ θλιβεροῦ αὐτοῦ γιὰ τὸ Ἔθνος γεγονότος, μὲ δλητὴ θέρμη καὶ τὴ ζωηρότητα πού τοὺς δίνουν ἐκεῖνοι πού τὸ ἐξήσαν. Ἐπίσης θέλησε νὰ προβάλλει τὸν ἀπαράμιλλο ἡρωϊσμόν τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Πόλεως, Ἑλλήνων καὶ ξένων, τὴ θυσία τῶν ἁγίων ἀνδρῶν πού μαρτύρησαν γιὰ τὴν Πίστη καὶ τὸ Ἔθνος, καὶ τέλος τὴ βεβαιότητα πού εἶχαν ὅτι θ' ἀνατελεῖ ἡ ἡμέρα τῆς Ἐλευθερίας.

Ὁ κ. Νικ. Β. Τωμαδάκης ἔγραψε καὶ τοὺς μικροὺς προλόγους στὰ ἀνθολογούμενα κείμενα καὶ ἔδωσε μ' αὐτοὺς πληροφορίες γιὰ τοὺς τέσσερις ἱστορικοὺς.

Η "ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ"

ΔΟΥΚΑΣ

Ὁ Δοῦκας, τοῦ ὁποῦ ἀγνοοῦμεν τὸ κύριον ὄνομα, ἦτο ἀπόγονος τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τοῦ Βυζαντίου, ἕγγονος τοῦ ἐπὶ Καντακουζηνοῦ ἐξορισθέντος Μιχαὴλ Δοῦκα. Ἐγεννήθη καὶ ἐξῆσε μακρὰν τῆς Κων)λεως, ὑπὸ τοὺς Φράγκους, δι' αὐτὸ καὶ ἡ παιδεία τὴν ὁποίαν ἔλαβε δὲν ἦτο ἀνθρωπιστικὴ. Ἐγνώρισεν ὅμως καλὰ τοὺς Φράγκους τῆς Ἀνατολῆς (Γενοάτας κλπ.) καὶ τοὺς Τούρκους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ πλησίον καὶ αὐτὸν τὸν Μωάμεθ Β' εἰς τὰς χεῖρας δὲ τῶν Τούρκων ἐκακοπάθησεν.

Ἐγραψεν ἱστορίαν τῶν Παλαιολογείων χρόνων καὶ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τοῦ 1462, ὅτε πιθανώτατα ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Μυτιλήνης ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἐξῆσε περιγράφει εἴτε ἐξ αὐτοψίας εἴτε ἐξ ἀκοῆς μὲ ἀκρίβειαν, ἑλληνικὸν πάθος καὶ ἑλλειψιν θρησκευτικοῦ ρανατισμοῦ (ὡς πρὸς τὸ μοιραῖον θέμα τῆς διαιρέσεως τῆς Ἀνατολικῆς ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν). Θαυμαστὴς τοῦ Κωνσταντίνου, μολονὶ ἀντίθετος πρὸς τὴν δυναστείαν τῶν Παλαιολόγων, δίκαιος ἀπέναντι τοῦ Πορθητοῦ, ὀξὺς εἰς τὴν περιγραφὴν του, διετύπωσε τὴν ἱστορίαν του εἰς γλῶσσαν ἄτακτον, ὅπου τὰ δημῶδη στοιχεῖα συγκρούονται μὲ τὰ λόγια καὶ μὲ πολλοὺς σολοικισμοὺς. Παρ' ὅλα ταῦτα τὸ ὄφος του εἶναι ζωηρότατον καὶ ἐκφράζει ἐσωτερικὴν πίστιν πρὸς τὸ ἀκατάλυτον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνος.

ΚΡΙΤΟΒΟΥΛΟΣ

Ὁ Μιχαὴλ Κριτόβουλος, Ἰμβριος τὴν πατρίδα, εἶναι γαιοκτήμων σπουδᾶσας συστηματικῶς τὰ ἀνθρωπιστικὰ γράμματα. Δὲν εἶχε πρόθεσιν οὔτε νὰ πολιτευθῆ οὔτε νὰ γράψῃ ἱστορίαν. Ἡ κατάκτησις τῆς Κων)λεως τὸν ἠνάγκασε, διὰ νὰ σώσῃ τὴν Ἰμβρον ἐκ τοῦ ἐξανδραποδισμοῦ, ν' ἀναμειχθῆ εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ζήσῃ εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ Πορθητοῦ, τοῦ ὁποῦ ἔγραψε τὴν ἱστορίαν εἰς θουκυδίδειον ὄφος (1451-1467). Τὴν ἱστορίαν του ὁ Κριτόβουλος προσεφώνησεν εἰς τὸν Μωάμεθ, προσεπάθησε δὲ νὰ δικαιολογηθῆ καὶ ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν στάσιν του.

Αὐτὴ του ἡ τοποθέτησις τὸν κατέστησεν ἀντιπαθῆ εἰς τοὺς νεωτέρους ἱστορικοὺς καὶ δὴ τοὺς Ἑλληνας (Παπαρρηγόπουλον π.χ.). Παρὰ ταῦτα, ὁ Κριτόβουλος ἐσιώπησεν ὀλιγώτερα τῶν ὄσων εἶπε μὲ ἱκανὸν θάρρος, ἀκρίβειαν καὶ ἑλληνισμόν. Διὰ τοῦτο κακῶς ὑποτιμᾶται ἡ σημασία του.

Θαυμαστὴς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πεσότων, διεξετραγώδησε τὴν ἄλωσιν κατὰ τρόπον θαυμαστόν. Μολονὶ δὲν ἐπολιορκήθη ἐντὸς τῆς Πόλεως, ἐγνώριζε τὰ πράγματα καὶ ἐξ ἑλληνικῆς ἀλλὰ καὶ ἐκ τουρκικῆς πηγῆς. Καὶ κατεδίκασε τὴν δῆωσιν καὶ τὰς ὀμότητας τῶν Μουσουλμάνων.

Ἡ ἱστορία τοῦ Κριτοβούλου δὲν φαίνεται ὅτι ἤρεσεν εἰς τὸν Μωάμεθ. Ὁ Κριτό-

ἡμῶν καὶ θανόντος καὶ ἀναστάντος ἀποθάνωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα σὺν αὐτῇ ἀπολαύσωμεν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ.» ταῦτα εἰπὼν καὶ στηρίζας τοὺς νέους, ἐγεγόνεισαν πρόθυμοι τοῦ θανεῖν, καὶ λέγει τῷ σπεκουλάτορι «ποίησον τὸ κελευσθέν σοι, ἀρξάμενος ἀπὸ τοὺς νέους.» καὶ ὑπακούσας ὁ δῆμιος ἀπέτεμε τὰς κεφαλὰς τῶν νέων, ἰστάμενος ὁ μέγας δοῦξ καὶ λέγων τὸ «εὐχαριστῶ σοι κύριε» καὶ τὸ «δίκαιος εἶ κύριε.» τότε εἶπε τῷ σπεκουλάτορι «ἀδελφέ, δός μοι ὀλίγην ἀνοχὴν τοῦ εἰσελθεῖν καὶ προσεύξασθαι.» ἦν γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ ναὸς μικρὸς. ὁ δὲ ἀφῆκε, καὶ εἰσελθὼν προσεύξατο. τότε ἐξελθὼν ἐκ τῆς πύλης τοῦ ναοῦ (ἦσαν γὰρ ἐκεῖ τὰ σώματα τῶν παιδῶν αὐτοῦ ἔτι σπαραττόμενα) καὶ πάλιν δοξολογίαν πέμψας θεῷ ἀπετιμήθη τὴν κεφαλὴν, λαθὼν οὖν ὁ δῆμιος τὰς κεφαλὰς ἦλθεν εἰς τὸ συμπόσιον, ἐμφανίσας αὐτὰς τῷ αἰμοδόρῳ θηρίῳ· τὰ δὲ σώματα γυμνά ἐκεῖ καὶ ἄταρα κατέλιπεν. ὁμοίως καὶ ὅσους τῶν εὐγενῶν καὶ ὀφφικιαλίων τοῦ παλατίου μεγιστάνας ἐξηγόρασε, πάντας στήλας τὸν σπεκουλάτορα κατέσφαξε. τὰς δὲ γυναῖκας καὶ παῖδας αὐτῶν ἐξελέξατο τὰς ὡραίας κόρας καὶ εὐειδῆ ἄρρενα, καὶ παρέδωκε τῇ ἀρχιευνούχῳ τοῦ τηρεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ, τὴν δὲ λοιπὴν αἰχμαλωσίαν παρέδωκεν ἄλλοις τοῦ φροντίζεσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἄχρις οὗ εἰσαχθῶσιν εἰς Βαβυλῶνα τὴν Ἀδριανοῦ. καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν ἅπασαν πόλιν ἐν ταῖς σκηναῖς τοῦ φοσσάτου, τὴν δὲ πόλιν ἔρημον νεκρὰν κειμένην, γυμνήν, ἄφωρον, μὴ ἔχουσαν εἶδος οὐδὲ κάλλος.

ὦ πόλις, πόλις, πόλεων πασῶν κεφαλὴ! ὦ πόλις, πόλις, κέντρον τῶν τεσσάρων τοῦ κόσμου μερῶν! ὦ πόλις, πόλις, Χριστιανῶν καύχημα καὶ βαρβάρων ἀφανισμὸς! ὦ πόλις, πόλις, ἄλλη παράδεισος φυτευθεῖσα πρὸς δυσμὰς, ἔχουσα ἔνδον φυτὰ παντοῖα βριθόντα καρπὸς πνευματικούς! ποῦ σου τὸ κάλλος παράδεισε; ποῦ σου ἡ τῶν χαρίτων τοῦ πνεύματος εὐεργετικὴ ῥῶσις ψυχῆς τε καὶ σώματος; ποῦ τὰ τῶν ἀποστόλων τοῦ κυρίου μου σώματα, τὰ πρὸ πολλοῦ φυτευθέντα ἐν τῇ ἀειθαλεῖ παραδείσῳ, ἔχοντα ἐν μέσῳ τούτων τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, τὴν λόγχην, τὸν σπόγγον, τὸν κάλαμον, ἅτινα ἀσπάζοντες ἐφανταζόμεθα τὸν ἐν σταυρῷ ὑψωθέντα ὄραν. ποῦ τὰ τῶν ὁσίων λείψανα, ποῦ τὰ τῶν μαρτύρων; ποῦ τὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τῶν λοιπῶν βασιλέων πτώματα; αἱ ἀγυαῖ, τὰ περίουλα, αἱ τρίοδοι, οἱ ἀγροί, οἱ τῶν ἀμπέλων περιφραγμοί, τὰ πάντα πλήρη καὶ μεστὰ λειψάνων ἁγίων, σωμάτων εὐγενῶν, σωμάτων ἁγνῶν, ἀσκητῶν, ἀσκητριῶν. ὦ τῆς ζημίας! ἔθεντο, κύριε, τὰ θνητιμαῖα τῶν δούλων σου βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰς σάρκας τῶν ὁσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς κύκλῳ τῆς νέας Σιών, καὶ οὐκ ἦν ὁ θάπτων. ὦ ναέ, ὦ ἐπίγαιε οὐρανέ, ὦ οὐράνιον θυσιαστήριον, ὦ θεῖα καὶ ἱερὰ τεμένη, ὦ κάλλος ἐκκλησιῶν, ὦ βίβλοι ἱερὰ καὶ θεοῦ λόγια, ὦ νόμοι παλαιοὶ τε καὶ νέοι, ὦ πλάκες γραφεῖσαι θεοῦ δακτύλῳ, ὦ εὐαγγέλια λαληθέντα θεοῦ στόματι, ὦ θεολογίαι σαρκοφόρων ἀγγέλων, ὦ διδασκαλίαι πνευματοφόρων ἀνθρώπων, ὦ παιδαγωγίαι ἡμιθέων ἡρώων, ὦ πολιτεία, ὦ δῆμος, ὦ στρατὸς ὑπὲρ μέτρον τὸ πρῖν, νῦν δὲ ἀφανισθεὶς ὡς ποντιζομένη ναῦς ἐν τῷ πλεῖν, ὦ οἰκίαι καὶ παντοδαπὰ παλάτια καὶ ἱερὰ τεῖχη, σήμερον συγκαλῶ πάντα καὶ ὡς ἔμψυχα συνθηρῶ, τὸν Ἰερεμίαν ἔχων ἔξαρχον τῆς ἐλεεινῆς τραγωδίας. «πῶς ἐκάθισεν μόνη ἡ πόλις ἢ πεπληθυμμένη λαῶν; ἐγενήθη ὡς χήρα ἢ πεπληθυμμένη ἐν ἔθνεσιν. ἀρχουσα ἐν χώραις ἐγενήθη εἰς φόρον. κλαίουσα ἔκλαυσε ἐν νυκτί, καὶ τὰ δάκρυα αὐτῆς ἐπὶ τῶν σιαγόνων αὐτῆς καὶ οὐκ ὑπάρχει ὁ παρακαλῶν αὐτὴν ἀπὸ πάντων τῶν ἀγαπώντων αὐτήν.....

Β' ΚΡΙΤΟΒΟΥΛΟΣ

LXI. Οἱ δὲ ὀπλίται ἐσεχέοντο ἤδη διὰ τῆς πυλίδος ἐπὶ τὴν πόλιν, οἱ δὲ καὶ διὰ τοῦ κατερριμένου μεγάλου τείχους ἐσέπιπτον· τὸ δὲ ἄλλο στράτευμα πᾶν ἐπόμενον ὠθισμῷ καὶ βίᾳ ἐσεχεῖτο λαμπρῶς ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν σχεδαννύμενον. Βασιλεὺς δ' ἐστὼς πρὸ τοῦ μεγάλου τείχους, ἵνα καὶ ἡ μεγάλη σημαία ἦν καὶ τὸ ξύνημα, ἀπεσκόπει τὰ δρώμενα· ἤδη γὰρ καὶ ἡμέρα ὑπέφαινε. Ἐνθα δὴ φόνος πολὺς τῶν προστυγχανόντων ἐγένετο, τῶν μὲν κατὰ τὴν ὁδὸν (ἤδη γὰρ ἐξήσσαν τινες τῶν οἰκιῶν θέοντες πρὸς τὴν βοήν, καὶ τοῖς ξίφεσι τῶν στρατιωτῶν ἀπροόπτως ἐνέπιπτον), τῶν δὲ ἐν ταῖς οἰκίαις αὐταῖς, ἐπε-

σπιπτόντων βία τῶν γενητῶν καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν ξὺν οὐδενὶ κόσμῳ καὶ λογι-
σμῳ, τῶν δὲ καὶ ἐς ἀλκὴν τρεπομένων, τῶν δὲ καὶ πρὸς ἱεροῖς καταπεφευγῶν τε καὶ
ἱκετευόντων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, παίδων, πάντων ἀπλῶς, μηδεμιᾶς οὔσης φειδοῦς· ὀργῇ
γὰρ καὶ θυμῷ πολλῷ ἐχώρουν ἐπ' αὐτοὺς οἱ στρατιῶται, τοῦτο μὲν ἀχθόμενοι τῇ τριβῇ
τῆς πολιορκίας, τοῦτο δ' ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν ἐπάλλεων σκώμμασί τε καὶ ὕβρει οὐκ ὀλίγοις
ἐβαλλον αὐτοὺς ἐνίοι τῶν ἀνοήτων παρ' ὄλον τὸν πόλεμον, τὸ δ' ὄλον ὅπως ἂν θροήσωσι
τὸ πᾶν καὶ φοβήσωσι καὶ δουλώσωνται ταῖς σφαγαῖς. Ὡς δὲ ἄλλοι εἶχον τοῦ φόβου καὶ ἡ
πόλις ἤδη δεδούλωτο, τρέπονται οἱ μὲν ἐν ταῖς τῶν δυνατῶν οἰκίαις κατὰ ξυμμορίας τε
καὶ ξυνωμοσίας καὶ τάξεις ἐπὶ διαρπαγῇ καὶ σκυλμῷ, οἱ δὲ πρὸς σύλγησιν τῶν ἱερῶν, οἱ
δὲ ἐπὶ τὰς κοινὰς τε καὶ τῶν ἰδιωτῶν οἰκίας ἐσκεδασμένοι, διαρπάζοντες, σκυλεύοντες,
ληιζόμενοι, φονεύοντες, ὕβριζοντες, ἀπάγοντες αἰχμαλώτους ἀνδρας, γυναῖκας, παῖδας,
πρεσβύτας, νέους, ἱερεῖς, μοναχοὺς, πᾶσαν ἡλικίαν καὶ τάξιν ἀπλῶς. Καὶ ἦν ἰδεῖν
θέαμα δεινὸν καὶ ἐλεεινὸν καὶ πέρα τραγωδίας ἀπάσης, γυναῖκας νέας καὶ σώφρονας,
εὐγενεῖς τε καὶ τῶν εὐγεγονότων, τὰ πολλὰ οἰκουρούσας καὶ οὐδὲ τὴν αὐλίον προελθού-
σας ποτέ, καὶ παρθένους εὐπρεπεῖς καὶ ὠραίας λαμπράς τε καὶ λαμπρῶν οἰκιῶν καὶ μέ-
χρι τότε ἀρρένων ὀφθαλμοῖς ὄλως ἀψαύστους, τὰς μὲν βία τῶν θαλάμων ἐξελκομένας
ἀπηνῶς τε ἄμα καὶ ἀναιδῶς ἀρπαζομένας, τὰς δὲ—κακὸν αὐταῖς ἔτι κοιμωμέναις ἐφιστά-
μενοι ὄναρ ἄνδρες ξιφήρεις, ἡμαγμένοι τὰς χεῖρας τῷ φόβῳ, θυμοῦ πνέοντες, φονικὸν
βλέποντες, ἄσημα φηγεγόμενοι, ἀπηρυθριασμένοι πρὸς πάντα τὰ χεῖριστα, ἅτε πλῆθος
ξύμικτον ὄντες, ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ γένους καὶ τύχης ξυνειλεγμένοι, ὥσπερ θῆρες
ἄγριοι καὶ ἀνήμεροι ἐσπηδῶντες ἐς τὰς οἰκίας καὶ σύροντες ὠμῶς, ἔλκοντες, σπαράσσον-
τες, βιαζόμενοι, ἀπάγοντες αἰσχρῶς, ἐπὶ τῶν τριόδων ὕβριζοντες καὶ τί δεινὸν οὐχὶ ποι-
οῦντες· φασὶ γέ τοι πολλὰς αὐτῶν καὶ πρὸς μόνην ἀήθη τὴν θέαν τε καὶ ἀκοὴν τούτων
καταπλαγείσας ἐγγὺς ἔλθειν ἀφείναι καὶ τὴν ψυχὴν· ἔτι δὲ γέροντας ἐντίμους ἐλκομένους
τῆς πολιᾶς, τοὺς δὲ καὶ τυπτομένους ἀνηλεῶς· παρθένους μοναζούσας σεμνὰς τε καὶ ἀπροϊ-
τους τὸ ὄλον καὶ τῷ θεῷ μόνῳ προσανεχούσας καὶ ζώσας, ἧ καθιέρωσαν ἑαυτάς, τὰς μὲν
τῶν δωματίων βιαίως ἐξαγομένας καὶ συρομένας, τὰς δὲ τῶν ἱερῶν ἀποσπωμένας, ἐν οἷς
κατέφευγον, καὶ ἀπαγομένας ξὺν ὕβρει καὶ ἀτιμίᾳ, ξαινομένας τε τὰς παρειὰς ξὺν οἰμω-
γῇ καὶ ὀλολυγῇ καὶ κοπτομένας πικρῶς· παῖδας ἀπαλοὺς ὠμῶς ἀποσπωμένους μητέρων,
κόρας ἐλεεινῶς χωριζομένας τῶν νεογάμων ἀνδρῶν· ἄλλα μυρία εἰργασμένα δεινά.

LXII. Τὴν δὲ τῶν ἱερῶν ὕβριν καὶ σύλγησιν καὶ διαρπαγὴν πῶς ἂν τις ἐξοίποι τῷ λόγῳ;
Κατεβάλλοντο μὲν ἀτίμως ἐς γῆν εἰκόνες καὶ ἀφιδρύματα καὶ τᾶλλα τῶν ἱερῶν, ἀπεσπάτο
δὲ κόσμος ὁ τούτων, ἐδίδοτο δὲ τὰ μὲν αὐτῶν τῷ πυρὶ, τὰ δὲ ἐς λεπτὰ τεμνόμενά τε καὶ
ξυντριβόμενα ἐπὶ τῶν τριόδων ἐρριπτεῖτο, ἠνοίγοντο δὲ θῆκαι τῶν παλαιῶν καὶ μακαρίων
ἀνδρῶν καὶ τὰ τούτων ἐξήγετο λείψανα καὶ ἀτίμως λεπτυνόμενα καὶ λυόμενα ἐς ἀέρα
ἐλικμάτο, τὰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀμφοδῶν ἐρριπτεῖτο, κρατῆρες τε καὶ φιάλαι καὶ ἅ τὴν πανα-
γεστάτην θυσίαν ἐδέχετο, αἱ μὲν ἐς προπόσεις καὶ μέθην ἦσαν αὐτοῖς, οἱ δὲ ξυντριβόμε-
νοί τε καὶ χωνευόμενοι ἀπεδίδοντο, ἱερὰ δὲ σκεύη καὶ πέπλα τίμια πολυτελῆ τε καὶ
πολλῷ χρυσῷ ἐνυφασμένα, τὰ δὲ καὶ λίθοις διαφανέσι καὶ μαργάροις καταστραπτόμενα,
τὰ μὲν ἀπεδίδοντο πογηροτάτοις ἀνδράσιν εἰς ἀπόχρησιν οὐ καλήν, τὰ δὲ πυρὶ παρεδί-
δοντο, χωνευόμενα διὰ τὸν χρυσόν· βίβλοι τε ἱεραὶ καὶ θεῖαι, ἄλλα δὲ καὶ τῶν ἔξω μα-
θημάτων καὶ φιλοσόφων αἱ πλείσται, αἱ μὲν πυρὶ παρεδίδοντο, αἱ δὲ ἀτίμως κατεπα-
τοῦντο, αἱ πλείους δὲ αὐτῶν οὐ πρὸς ἀπόδοσιν μᾶλλον ἢ ὕβριν δύο ἢ τριῶν νομισμάτων,
ἔστι δ' ὅτε καὶ ὀβολῶν ἀπεδίδοντο· τράπεζαι δὲ ἱεραὶ ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνεσπῶντο καὶ
ἀνετρέποντο, τοῖχοί τε τῶν ἀβάτων καὶ ἀψαύστων τόπων ἀνηρευνῶντο καὶ τὰ τῶν τεμε-
νῶν ἱερὰ ἔδη ἀνωρῦττετό τε καὶ κατεσκάπτετο ἐπὶ ζητήσῃ χρυσοῦ, ἄλλα τε πολλὰ τοι-
αῦτα ἐτολμάτο.

LXXII. Θνήσκει δὲ καὶ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος αὐτὸς ἦπερ ἔφην μαχόμενος, σώφρων μὲν

καὶ μέτριος ἐν τῷ καθ' ἑαυτὸν βίῳ γενόμενος, φρονήσεως δὲ καὶ ἀρετῆς ἐς ἄκρον ἐπιμελημένος, ξυνετός τε καὶ τῶν ἀγαν πεπαιδευμένων, κὰν τοῖς πολιτικοῖς δὲ πράγμασι καὶ τοῖς ἐν ἀρχῇ οὐδενὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων τῶν πρωτείων παραχωρῶν, ὄξυς μὲν ξυνειδεῖν τὸ θεόν παντός μᾶλλον, ὄξύτερος δὲ ἐλέσθαι, δεινός εἶπεῖν, δεινός δὲ νοῆσαι, δεινότερος δὲ πράγμασιν ὁμιλῆσαι, τῶν μὲν παρόντων ἀκριβῆς γνώμων, ἤπερ ἔφη τις ὑπὲρ Περικλέους, τῶν δὲ μελλόντων ὡς ἐπὶ πλείστον τοῦ εἰκότος ἀριστος εἰκαστής, ὑπὲρ τε τῆς πατρίδος καὶ τῶν ἀρχομένων πάντα καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν αἰρούμενος, ὅς γε καὶ τὸν ἐπικείμενον τῇ πόλει προφανῆ κίνδυνον ὄρων αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ δυνάμενος αὐτὸν ἐκσωσάει καὶ πολλοὺς ἔχων τοὺς πρὸς τοῦτο παρακαλοῦντας, οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλ' εἶλε τὸ ξυναποθανεῖν τῇ πατρίδι τε καὶ τοῖς ἀρχομένοις, μᾶλλον δὲ καὶ προαποθανεῖν αὐτός, ὅπως μὴ ταύτην τε ἀλοῦσαν ἐπίδοι, καὶ τῶν οἰκητόρων τοὺς μὲν σφαττομένους ὡμῶς, τοὺς δὲ δορυαλώτους ἀπαγομένους αἰσχυρῶς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τοὺς πολεμίους βιαζομένους τε αὐτὸν καὶ διὰ τοῦ κατερριμμένου τείχους ἐσερχομένους ἐπὶ τὴν πόλιν λαμπρῶς, εἶπεῖν λέγεται μέγα βοήσας ὑστάτην ταύτην φωνήν· «ἢ πόλις ἀλίσκεται κάμοι ζῆν ἔτι περίεστιν;» καὶ οὕτως ἐς μέσους τοὺς πολεμίους ὥσπερ τε ἑαυτὸν καὶ κατακοπήναι. Οὕτως ἀνὴρ ἀγαθός ἦν καὶ τοῦ κοινοῦ κηδεμών, δυστυχῆς μὲντοι γε παρὰ πάντα τὸν βίον αὐτοῦ, κὰν τῷ τέλει δὲ δυστυχέστατος. Ἐὰ μὲν δὴ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τὴν Κωνσταντίνου ἐπὶ μέγα δόξης ἀρθεῖσαν καὶ δυναστείας καὶ πλούτου ἐν γε τοῖς κατ' αὐτὴν καιροῖς, καὶ πάσας τὰς πρὸ αὐτῆς ἀποκρύψασαν πολλῶ τινι καὶ ἀπείρω τῷ μέσῳ ἐπὶ τε δόξῃ καὶ πλούτῳ καὶ ἀρχῇ καὶ δυνάμει καὶ μεγέθει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι θαυμαζομένην, οὕτως ἐτελεύτησεν.

Γ'. ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ CHRONICON MINUS

υγ'. Καὶ τῇ γ' τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός τοῦ ξα' ἔτους διέβη εἰς τὴν Ἀνδριανούπολιν, ὡς φαίνεται, ὅτι τὰς δύο ἡμέρας αὐτὰς ἴνα κρυφίως ἴδῃ τὸ κάστρον καλῶς καὶ τὰ τοῦ κάστρου· καὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ φθινοπώρῳ ἦλθεν ὁ Τουραχάνης μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ πολλοῦ φωσάτου εἰς τὸν Μορέαν, ἐν ᾧ καιρῷ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐάλω ὑπὸ τῶν Μοραϊτῶν, καὶ τῇ ιζ' τοῦ Ἰαννουαρίου μηνός τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐγεννήθη καὶ ὁ τῶν Παλαιολόγων γένους διάδοχος καὶ κληρονόμος, ὁ κὺρ Ἀνδρέας ὁ Παλαιολόγος· καὶ τῇ δ' τοῦ Ἀπριλλίου μηνός τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἦλθεν πάλιν ἀμηνᾶς καὶ παρέπεσε τὴν πόλιν πολιορκῶν αὐτὴν πᾶσι τρόποις καὶ πάσαις μηχαναῖς, διὰ τε γῆς καὶ θαλάσσης περικυκλώσας καὶ τὰ ἰη' μίλια τῆς πόλεως, τετρακοσίων πλευσίμων ὄντων ἀπὸ τὴν θάλασσαν μικρῶν καὶ μεγάλων, διακοσίων δὲ χιλιάδων ἀνδρῶν ἀπὸ τῆς στερεᾶς, ἐχούσης τῆς πόλεως, τῆς τσαύτης εἰς μέγεθος, ἀνδρας πρὸς ἀντιπαράταξιν, ὅψ ὡς ἄνευ τῶν ξένων μόλις ὄντων σ' ἢ μικρόν τι πρὸς. Ἐγνων οὖν ἐγὼ τοῦτο οὕτως ἔχον, ἀπὸ αἰτίας τοιαύτης· τοῦ γὰρ βασιλέως προστάξαντος τοῖς δημάρχοις ἔγραψεν εἰς ἕκαστος τὴν δημαρχίαν αὐτοῦ ἀκριβῶς, τοὺς δυναμένους σταθῆναι ἐν τῷ κάστρῳ κοσμικοὺς καὶ καλογέρους, καὶ τί καὶ τί ἄρμα πρὸς ἀμυναν νὰ ἔχη εἰς ἕκαστος αὐτῶν, καὶ φέροντες εἰς ἕκαστος τῶν δημάρχων δέδωκε τὸ κατάστιχον τῆς αὐτοῦ δημαρχίας τῷ βασιλεῖ· εἶτα ὀρίζει πρὸς ἐμέ· Αὕτη ἡ δουλεία πρὸς σὲ ἀφορᾷ καὶ οὐ πρὸς ἄλλον τινὰ διὰ τὸ ἐπίστασθαί σε καὶ καλῶς ἀριθμεῖν καὶ καλῶς φυλάσσειν τὰ φυλακῆς δεόμενα καὶ ἀπύκρυφα· καὶ λάβε τὰ κατάστιχα καὶ καθίσας εἰς τὸ ὀσπίτιόν σου λογάριασε ἀκριβῶς, πόσοι εἰσὶν ἄνθρωποι, καὶ πόσα ἄρματα, καὶ πόσα κοντάρια, καὶ πόσα σκουτάρια, καὶ πόσα τοξάρια, καὶ ἐκτέλεσας τὸν ὀρισμὸν αὐτοῦ φέρων δέδωκα τῷ αὐθέντῃ μου καὶ βασιλεῖ τὸ κατάστιχον μετὰ λύπης καὶ σκυθρωπότητος ὅτι πολλῆς καὶ ἔμεινε μόνον ἐν ἀποκρύφῳ ἢ ποσότης εἰς ἐκεῖνον καὶ ἐμέ. Καὶ τῇ κθ' Μαΐου, ἡμέρα γ' ὥρα τῆς ἡμέρας ἀρχῇ, ἀπῆρε τὴν πόλιν ὁ ἀμηνᾶς, ἐν ᾗ ὥρα καὶ ἀλώσει τῆς πόλεως καὶ ὁ μακαρίτης αὐθέντης μου καὶ βασιλεὺς κὺρ Κωνσταντῖνος σκοτωθεὶς ἀπέθανεν ἐμοῦ πλησίον αὐτοῦ οὐχ εὐρεθέντος τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ, ἀλλὰ προστάξει ἐκεῖνου εἰς ἐπίσκεψιν δῆθεν ἄλλου μέρους τῆς πόλεως· τοῦ τοῦ κάμοι, τῆς προνοίας οὐκ οἶδ' εἰς τίνα με καιρὸν φυλαττούσης! Ἦν δὲ ἡ πᾶσα ζωὴ αὐτοῦ δὴ τοῦ μακαρίτου βα-